УДК 502.18:353.722 (486)

JEL Q51; Q15

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОРНИХ ЗЕМЕЛЬ
ЗБОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ****Ю. Губар, д. т. н.**

ORCID ID: 0000-0003-2538-0727

Ю. Хавар, к. т. н.

ORCID ID: 0000-0002-2407-2258

В. Сай, к. т. н.

ORCID ID: 0000-0003-4246-2548

О. Гулько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-1476-614

Національний університет «Львівська політехніка»<https://doi.org/10.31734/economics2021.28.139>**Губар Ю., Хавар Ю., Сай В., Гулько О. Особливості використання орних земель Зборівського району Тернопільської області**

У земельному фонді України з початку XXI століття відбулися суттєві зміни, які, на жаль, не завершено.

Глибока еколого-економічна криза в Україні зумовлена функціонуванням адміністративно-командної економіки в минулому.

Інтенсивний розвиток техніки, збільшення народонаселення, зростання негативних наслідків господарської діяльності людини зумовили проблеми охорони природи та раціонального природокористування. Це сприяє забрудненню води, повітря, ґрунтів, тобто всього, що необхідне для життєдіяльності людини.

Стан природних ресурсів викликає глибоке занепокоєння, оскільки розораність земель досягла 81 %. У всіх господарствах Зборівського району здійснюється оцінка теперішнього використання земель, яку проводять на підставі відомостей оцінки земель. Вони допоможуть виявити додаткові резерви, які надалі дадуть змогу підвищити та покращити ефективність використання земель. Для досягнення цієї мети пропонується виокремлювати екологічно придатні землі для розвитку і росту рослин. Це, своєю чергою, забезпечить оптимальний вихід валового продукту рослинництва на одиницю затрат. Наповнення агроландшафтів у Зборівському районі предметами екологічного призначення формує геосистеми, створені або збережені від первісних, що дає змогу глибинно трансформувати порушені природні комплекси та підсилити їхню стійкість до дії шкідливих чинників. Надходження в агроландшафти Зборівського району природних екологічних систем, які будуть виконувати роль біохімічних перешкод у ландшафтах, зможе компенсувати шкідливе навантаження людської діяльності на останні. Організація дієвого та ефективного використання землі є головним завданням внутрішньогосподарської організації території.

Ключові слова: земельний фонд, раціональне використання, агроландшафти, сівозміни.

Hubar Yu., Khavar Yu., Sai V., Hulko O. Peculiarities of arable land use in Zboriv district of Ternopil region

Since the start of the century, the land fund has experienced significant changes of its development, which are still in progress.

The deep ecological and economic crisis in Ukraine is caused by the administrative and command economy performing in the past.

The intensive development of technologies, growth of the world population, and negative consequences of people's economic activity have caused problems of nature protection and rational nature management. It has resulted in pollution of water, air, soil, i.e. everything essential for human life.

Current conditions of natural resources are of great concern, because the plough-disturbance of tilled areas has reached 81 %. All enterprises of Zboriv district make assessment of the present conditions of land use, which is conducted basing on the regulations of land evaluation. They help to find out additional reserves, which can later provide the opportunity to improve and increase their use efficiency. Therefore, to fulfill the task, it is proposed to mark the available ecological lands, which are the best suitable for development and growth of vegetation. In its turn, it will secure the best possible variant of the gross crop product output per a unit of costs. Filling agro-landscapes of studied district with the objects of ecological intention includes the geosystems, created or primarily protected, that will secure deep transformation

of the violated natural complexes and intensification of their low resistance to the impact of harmful factors. Inclusion of natural ecological systems into the agro landscape of Zboriv district, which have poor turnover in the substance circulation, will act as bio-chemical obstacles in the landscapes, and thus, can compensate the harmful burden of human activities on the landscapes. Organization of an effective and efficient land use is the main task for the internal economic arrangement of the mentioned area.

Key words: land fund, rational use, agro landscapes, crop rotations.

Постановка проблеми. У час реформування земельних відносин однією з важливих проблем є проблема відтворення й економічного використання природних ресурсів. Докорінна перебудова економічної структури у суспільстві, зміни в економічному механізмі господарювання, перехід до економіки ринкового типу торкаються і земельних відносин, управління земельними ресурсами та організації їх раціонального використання.

Із часів незалежності України відбулися суттєві зміни в розвитку земельного фонду, які, на жаль, не завершені [5]. Суттєво зросли сьогодні роль та функції державного земельного кадастру, тому що він є інформаційною базою ефективного управління земельними ресурсами, ведення земельної статистики, землеустрою, регулювання земельних відносин, у підтримці інвестиційної та податкової політики держави та розвитку ринку землі й обґрунтуванні розмірів плати за землю. А це вимагає швидкого реформування існуючої системи землепорядкування та створення її нового типу, який міг би відповідати сучасним умовам розвитку земельних відносин і суспільства та впровадженню сучасних сівозмін.

Забезпечення належного та дієвого контролю за використанням та охороною земель можливе тільки на основі системи земельного кадастру. Бюрократизація у земельних відносинах, відсутність даних про право власності на землі та оцінку земель призводять до багатьох порушень законодавства. Земельні та кадастрові дані є певною базою для функціонування приватних і державних інституцій у сфері інформаційного та правового забезпечення ринку нерухомого майна, оподаткування, охорони земель тощо.

Нині проблема організації використання та охорони земель потребує досліджень у зв'язку з необхідністю розв'язання певних ринкових завдань, які пов'язані з питаннями сталого розвитку. Насамперед вимагає ґрунтового доопрацювання концепції подальшого вдосконалення земельного кадастру в Україні як інформаційного базису організації використання і охорони земель та вирішення проблем ринку земель, а також обґрунтування методологічних та методичних основ планування землекористувань у населених пунктах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних основ ведення державного земельного кадастру та організації використання і охорони земель на основі даних земельного кадастру зробили такі відомі вчені-землепорядники, як А. С. Даниленко, Д. С. Добряк, Г. Д. Гуцуляк, Р. Й. Гулько, В. В. Горлачук, О. Ф. Ковалишин, М. І. Лихогруд, Л. Я. Новаковський, А. Я. Сохнич, М. Г. Ступень, Р. Б. Таратула, А. Г. Тихонов, А. М. Третяк та ін.

Наукові праці цих та інших учених частково охоплюють організацію використання земель на сучасному етапі. Водночас прикладні проблеми земельної реформи на рівні адміністративного району залишаються й надалі частково не розв'язаними. З огляду на це виникає необхідність провести дослідження застосування земельно-кадастрових даних під час використання земель Зборівського району Тернопільської області.

У виробництві матеріальних благ одним із важливих чинників природного середовища є земельний фонд. У вирішенні проблеми використання й охорони земельного фонду Зборівського району повинна бути системна орієнтація. На основі обґрунтованих та достовірних даних, які містяться в земельному кадастрі, дуже важливим є усебічне вивчення земельного фонду у природному і господарському аспектах. Проблема використання земель є актуальною завжди, на кожному етапі суспільного розвитку. Створюється нова або ж удосконалюється вже існуюча система таких аспектів, як склад та структура земельного фонду, розміри агроформувань, способи використання земель у процесі організації їх цільового призначення та системність у впровадженні сівозмін.

В організації використання земель визначальною є форма власності, яка впливає на такі елементи, як способи використання земель, розміри землеволодінь і землекористувань. Вивчення земельного фонду забезпечує державний земельний кадастр. Основою раціонального використання земель є дотримання відповідних принципів. Сучасне та ефективне використання земель забезпечує дотримання принципів земельного кадастру.

Власники землі і землекористувачі повинні використовувати її за цільовим призначенням

способами, які не завдають шкоди землі, до-
вкіллю, не допускати деградації, забруднення і
погіршення родючості ґрунтів.

Земельні ділянки, обмежені у зв'язку з
обтяженнями у використанні земель певними умо-
вами, підлягають державній реєстрації. Якщо в
державному земельному кадастрі відображені
межі та умови цих обмежень, може бути здійснена
така реєстрація.

В існуючій системі державного земельного
кадастру у використанні орних земель Зборівсь-
кого району відповідні дані частково відсутні.
Виходячи з матеріалів земельного кадастру слід
вирішувати питання вдосконалення організації

території агроформувань, які сприятимуть ра-
ціональному використанню землі.

Постановка завдання. Метою дослідження
є теоретичне обґрунтування і розробка практичних
рекомендацій щодо ефективного використання
земель Зборівського району Тернопільської облас-
ті із застосуванням земельно-кадастрових даних.

Виклад основного матеріалу. Земельний
фонд Зборівського району відображено в таблиці,
де вказано головні типи земельних угідь, їх площі
наведено у гектарах та у відсотках від загальної
площі [3].

Таблиця

Земельний фонд Зборівського району за 2020 рік

Тип земельних угідь	Площа земель	
	всього, га	%
Сільськогосподарські землі	78739,1167	82
Ліси	11534,6089	11,9
Забудовані землі	3175,7234	3,3
Відкриті заболочені землі	1226,0123	1,05
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	750,2001	0,9
Води	2320,5674	2,3
Разом (територія району)	97741,0000	100,00

Аналізуючи дані таблиці, можна побачити,
що у складі земельного фонду Зборівського ра-
йону найбільшу площу займають сільськогос-
подарські землі – це 78739,1167 га, що становить
82 % від усієї площі; ліси займають 11534,6089 га,
або ж 11,9 %; забудовані землі – 3175,7234 га, або
3,3 %; води – 2320,5674 га, або 2,3 %; відкриті
заболочені землі і відкриті землі без рослинного
покриву або з незначним рослинним покривом
займають відповідно 1,05 % і 0,9 %.

У земельному фонді району протягом п'яти
останніх років відбулися певні зміни – зменшення
площі сільськогосподарських земель на 40,2089 га,
лісів на 20,32 га, відкритих заболочених земель на
17,0 га та вод – 5,2001 га.

У досліджуваному районі є достатня кіль-
кість малих аграрних формувань і велика кількість
невеликих фермерських господарств, у корис-
туванні яких перебуває в середньому до 11 га
земель.

За кризової ситуації в економіці країни, за
нестабільних цін на продукти сільського госпо-
дарства і промисловості малі аграрні формування,
які не мають великого товарообігу, стають

неконкурентоспроможними. Невеличкі селянські
господарства не в змозі застосувати базу, яка
створена для розвитку крупних агровиробників.

Наслідком цих перетворень є утворення
типів землекористувань, котрі мали б застосо-
вувати землі приватної власності на правах її
оренди з перспективою її можливого викупу [1].
На сьогодні землі Зборівського району неефектив-
но використовуються, тому на майбутнє реко-
мендується укрупнення (консолідація) підпри-
ємств через оренду їхніх паїв.

У Зборівському районі пропонується утво-
рити вісімдесят чотири агроформування, а саме:

- товариства з обмеженою відповідаль-
ністю – 39 (47 %);
- приватно-орендні підприємства –
8 (11 %);
- приватні акціонерні підприємства –
15 (19 %);
- фермерські господарства – 15 (17 %);
- інші – 7 (9 %).

У всіх господарствах Зборівського району
здійснюється оцінка теперішнього використання
земель, яку проводять на підставі відомостей

якісної оцінки земель. Вони допоможуть виявити додаткові резерви, які надалі дадуть змогу підвищити та покращити ефективність їхнього використання.

Результати оцінки землі для розташування посівів культур мають не менш важливе значення для господарства. Вони мають бути розміщені на тих масивах, котрі дадуть змогу забезпечити високі показники у виробництві продукції. При цьому мають бути збережені умови для підвищення родючості ґрунтів.

Забезпечення еколого-економічного обґрунтування впорядкування вгідь та сівозмін дають проекти землеустрою. Їх розробляють для: складання схем чергування культур у сівозмінах; впорядкування землекористувань із виділенням сівозмін; розташування виробничих споруд і будівель; проектування полів сівозмін.

Територіальне розташування сівозмін у конкретному господарстві вимагає наочної інформації щодо придатності різних земель для вирощування культур, які мають бути розміщені в сівозміні.

Для досягнення цієї мети пропонується виокремлювати екологічно придатні землі для розвитку і росту рослин. Це, своєю чергою, забезпечить найоптимальніший вихід валового продукту рослинництва на одиницю затрат коштів.

Для того щоб створити однотипну систему сівозмін з метою концентрування у посівах вартісних культур на кращих за своєю якістю землях, потрібно один чи декілька масивів, які являють собою екологопридатні землі [4]. Досліджуваний Зборівський район розміщений у Лісостепу, то можна виокремити масиви земель за типами їх придатності.

Для формування ділянок екологічно придатних земель їх пропонується заносити до складу земель, подібних за якістю. У частини менш родючих земель можуть вклинюватися невеличкі ділянки ліпших земель, залежно від спеціальних умов територій. Невеликі ділянки трохи гірших (змитих) земель не потрібно вносити до складу покращених земель, тому що вони повинні виділятися у самостійні рельєфи.

На території Зборівського району вирізняються такі типи сівозмін: польові, кормові, овочеві та ґрунтозахисні, які рекомендуються для західної частини нашої держави.

Насамперед потрібно виокремити зрошувані, родючі чи придатні ділянки для зрошення, які пропонується відносити під овочеві сівозміни, за чинними вимогами стосовно розташування

сівозмін. У спеціальних господарствах це малі за площею частини земель. Ми пропонуємо під овочеві сівозміни в досліджуваному районі виділити 542 га.

Далі пропонуємо виділити менш родючі частини земель, із середньою та сильною змитістю ґрунту і зниженими показниками оцінки земель за окупністю затрат і врожайністю культур. На цих землях треба розташувати ґрунтозахисні сівозміни, і рекомендується під них виділити 4223 га. А площу орних земель, яка залишилась, слід застосовувати у системах кормових і польових сівозмін. Для запобігання нераціональним витратам на транспортування та перегонам худоби на далеку відстань кормові сівозміни розташовують поблизу тваринницьких ферм. За ступенем інтенсивності використання земель, що відводяться під кормові сівозміни, через те що забезпеченість кормами є першочерговою, їх розглядають на рівні з польовими сівозмінами. А отже, питання стосовно відведення земель під кормові і польові сівозміни мають розглядатись одночасно.

Основною ціллю внутрішньогосподарського об'єднання земельного простору є організація доцільного застосування ріллі, збільшення врожайності. Ґрунти Зборівського району відзначаються значними різновидами. Питання раціонального удобрення, боротьби із забур'яненістю та шкідниками значною мірою вирішуються веденням системи сівозмін.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що для того, щоб зняти розбіжності між недовготривалими економічними перевагами й тривалими задачами економічного зростання, необхідне опрацювання і введення спеціальних економічних та правових процесів, що мали б дати стимул для бережливого і невиснажливого землекористування [2].

Стійкість екологічних ландшафтів району є відносно нижчою, що можна пояснити високим рівнем сільськогосподарської освоєності та розораності території. Коефіцієнт антропогенного навантаження території району становить 3,7, а коефіцієнт екологічної стійкості – 0,26.

Коефіцієнти антропогенного навантаження і екологічної стійкості дають змогу комплексно оцінити, наскільки раціональною є структура земельного фонду. Тому особливо важливими є подальші їх дослідження на локальному рівні. Оскільки територія району розташована на Подільській височині, то велика кількість сільськогосподарських угідь знаходиться на схилах понад

5°. Це стимулює розвиток ерозії і значно утруднює обробіток землі сільськогосподарською технікою. Близько 2 % сільськогосподарських угідь розміщені на схилах понад 10° і потребують негайного вилучення із сільськогосподарського використання.

Значного поширення набули процеси перезволоження і заболочення ґрунтів, які спричинені високим рівнем ґрунтових вод та великою кількістю атмосферних опадів. Обмежувальним чинником використання сільськогосподарських угідь, який знижує їхню продуктивність, утруднює обробіток, є кам'янистість, яка визначається наявністю валунно-кам'яного матеріалу у ґрунтовому шарі на глибині до 50 см.

Несприятливою природною властивістю є кислотність. Загальна площа кислих ґрунтів району становить 48162,0 га.

Негативні наслідки нераціонального та безгосподарного використання основного багатства – землі – свідчать про необхідність вирішення еколого-економічних проблем у землекористуванні. Коригування господарських заходів дасть змогу дотримуватися встановлених співвідношень, спрямованих на оптимізацію взаємовідносин природи і суспільства. Реалізацією одного з багатьох можливих варіантів науково обґрунтованих заходів можна оптимізувати сформовані ландшафти. Вибраний варіант дасть можливість стійкого використання екологічних і природоохоронних функцій агроландшафту. У Зборівському районі доцільно створити такі умови, забезпечивши нормальний розвиток і стійкість найважливішого чинника екологічної системи – лісових насаджень, оптимізувавши відсоткове співвідношення та їх вікову структуру в оптимальних межах з іншими компонентами агроландшафту.

Для того щоб не забруднювати навколишнє середовище, сприяти охороні природи та примноженню флори і фауни загалом на всій території Зборівського району, потрібно:

- правильно та грамотно вести комплекс агротехнічних заходів;
- сприяти збереженню та примноженню тваринного світу, притаманного природному ареалу на території району;
- запроваджувати різноманітні програми, зокрема пропаганди природоохоронних знань серед жителів району, залучення до екологічної освіти широких верств населення, особливо молоді, школярів;
- створювати заказники та заповідники невеликих площ з метою охорони рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин.

Ефективне використання земель в аграрних формуваннях Зборівського району із застосуванням матеріалів державного земельного кадастру згідно із запроєктованими сівозмiнами, внесення рекомендованих норм органічних і мінеральних добрив, дотримання високої культури землеробства сприятимуть збереженню й відновленню родючості ґрунтів та підвищенню врожайності і якості сільськогосподарських культур.

Бібліографічний список

1. Боклаг В. А. Державне регулювання земельних відносин в Україні. *Теорія та практика державного управління*. Харків: Магістр, 2008. Вип. 1 (20). С. 75–79.
2. Боклаг В. А. Кадастрові системи як інформаційне забезпечення розвитку міста. *Вісник Донецького державного університету управління*. 2007. № 2 (40). С. 86–91.
3. Інвестиційний паспорт Зборівського району. URL: http://Users/Lenovo/Downloads/zbor_pasp_ukr.pdf (дата звернення: 16.05.2021).
4. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 12.05.2021).
5. Perovich L., Hulko O. Monitoring the actual ecological and economic situation of agricultural land use in Ukraine. *Geodesy and Cartography*. 2019. 68 (2). P. 349–359.

Стаття надійшла 25.05.2021